

Érték, változás, közösség:

Európa az örökségvédelem tükrében

A Kulturális Örökség Európai Éve 2018 témája köré szerveződött a Metszet folyóirat és az Icomos Magyar Nemzeti Bizottság Egyesület szervezte kétnapos örökségvédelmi konferencia. Az NKA támogatásával létrejött rendezvényre 150-en jöttek el szerte az országból és Európából.

Orvostudományi Egyetem Anatómiai Intézetnek épülete 1878-ból, az intézet vezetője Lenhossék József orvos-anatómus. Az Országos Régészeti és Embertani Társulat ősrégészeti és embertani szakosztálya – elnökei Rómer Flóris és Lenhossék József. Az Anatómiai Múzeum vendégkönyvében két jelentős

lán – korszerűbb kifejezés. De a két fogalom nem felcserélhető – a műemlék egy sor objektív, szakmai szempont nyomán válik műemlékké, és elbírálása nem függhet gazdasági vagy politikai szándékoktól, míg az örökség szubjektív és személyes vonatkozású is lehet, az adott csoport – akár család, település vagy

A kétnapos rendezvény nem csupán konferencia, de a műemlékvédelem hazai művelőinek fontos társadalmi eseménye is, amely találkozásokra, beszélgetésekre is lehetőséget ad. Csütörtök koradélutánól péntek estig folyamatos program várta az érdeklődőket, csütörtök este a Szépművészeti Múzeum Román Csarnokának megtekintésével, vacsorával, a Sebő-együttes emlékezetes koncertjével, péntek délután pedig tartalmas pódiumbeszélgetéssel, amely kiegészítette, továbbfűzte a két nap tizenöt előadásán hallottakat, sőt, új megvilágításba helyezett több népszerű műemlékes témát.

Messziről indított RÉTHELYI MIKLÓS professor emeritus, az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottságának elnöke. A vetítésen a Semmelweis

személyiség írása: Lechner Károly kolozsvári orvos-tanár – Lechner Ödön öccse –, illetve Székely Bertalan festő-tanár.

Az előadások öt szekcióba sorolódtak a témájuk szerint, minden szekció három előadásból állt. A csütörtök délutáni első szekció a téma általános bemutatására és a konferencia fő kérdéseinek felvetésére szolgált, címe: *Alapelvek – hagyományok – módszerek – kihívások. Műemlék vagy örökség?* – tette fel a kérdést FEJÉRDY TAMÁS, az Icomos Magyar Nemzeti Bizottságának tiszteletbeli elnöke. Fontos a különbségtétel, mert a mai szóhasználatban elmosódnak a fogalmi határok, és az örökség, kulturális örökség kifejezések kerülnek előtérbe, azt sugallva, hogy ez a műemlék fogalmánál általánosabb, inkluzívabb és – ta-

nagyobb terület – szellemiségét tükrözi. Ezen túlmenően az örökség tágabb fogalom is, hiszen beszélünk természeti, szellemi, művészeti és kulturális örökségről is, ez utóbbinak része a műemlékek köre. További zavart okoz az UNESCO Világörökség fogalma, amelynek 1978 óta bővülő, jelenleg 1073 tételt számláló listáján természeti és kulturális örökségi tételek szerepelnek, utóbbiba tartoznak a műemlékek, a műemléki együttesek és a műemléki környezetek.

Milyen irányzatai vannak a védelemnek, és milyen veszélyeket tartogatnak ezek? A konzerválás (úgy mint megőrzés, rögzítés) például magában hordozza a perfekcionista javítgatás („műemlékesedés”) és a „múzeumosodás” kockázatát, de ugyanúgy a szlömösödés (a

történeti belvárosok állagromlás miatti kiürülése) és a dzsentifikáció, a túl új, túl értékes anyagokkal létrehozott „sosemvolt múlt” veszélyét is. A rekonstrukció veszélyeit Fejérdy Tamás épp csak felvetette, hiszen ez több előadásban előkerült a későbbiekben. Egy megszívelendő gondolat: *ha az örökséget a jelen szolgálatába állítjuk, előfordulhat, hogy a jövő a jelen jövője lesz, nem pedig a múlt jövője.* Csábító lehet a történelem újraírásának, megépítésének lehetősége, ráadásul a közönség szereti a teljes körű rekonstrukciókat, amelyekben átélhető az elmúlt korok történelme – de innen csupán egy lépés, hogy az „*ezentúl minden másképp volt*” hibájába essünk.

DÉVÉNYI TAMÁS választott előadascíme: *Hogyan gondoskodjunk a műemlékekről a 21. században?* Az előadó Viollet-le-Duc-tól indított, aki szerint az épület-helyreállítás célja, hogy az olyan tökéletes legyen, amilyen sohasem volt. Egy ezzel rímelő, Makovecz Imrétől származó idézettel („*Bennem a megtörtént és ami megtörténhetett volna, együtt adják a jelenlőt...*”) kiegészülve már meg is alapoztuk a füzérihez hasonló helyreállításokat. De érdekes a bikali „élménybirtok” is, amelyen korabeli ruhákat viselő és munkákat végző, helybéli „szereplők” szolgáltatják a középkori légkört. A kísérleti régészet nagyszabású példája Guedelon Franciaországban, ahol – korabeli technikával, korabeli eszközökkel, sőt, korhű ruházatban – 1995 óta épül egy „középkori vár” – ott, ahol sosem volt. A hangsúly itt a megismerésen és az átélésen van. Számos olyan példát láthattunk, amelyek szembemennek a klasszikus értelemben vett helyreállításnak, és széles körben nem is le-

hetnének követendő példák, de mindenképp ötletesek, pl. a Croft Lodge, egy 16. századi angliai lakóház „kortárs védőépülettel” kiegészülve, Eduardo Tresoldi acélhálóból megalkotott „lebegő” bazilika-térrekonstrukciója (Siponto Mandredonia, Puglia), illetve a warwickshire-i Astley kastély kortárs kiegészítése (Witherford Watson Mann).

VUKOSZÁVLYEV ZORÁN a magyarországi műemlékvédelem intézményi kereteinek az elmúlt években végbement változásait foglalta össze. Míg 2012-ig az Emberi Erőforrások Minisztériumához tartozott a kulturális örökségvédelem, 2012–2014 között a régészeti örökségvédelem és a műemlékvédelem a Belügyminisztériumhoz, 2014-től pedig a teljes kulturális örökségvédelem a Miniszterelnökséget vezető miniszter feladatkörébe került. A KÖH 2012-es megszűnésével az intézményi hátteret a Lechner Tudásközpont, illetve a többször nevet változtatott Forster Központ biztosította egészen 2016-ig – 2017-től pedig a Miniszterelnökség. Kiemelt fejlesztési programok a Nemzeti Hauszmann Terv, amely a Várnegyed és a budavári Királyi Palota rekonstrukcióját, kulturális és turisztikai célú fejlesztését célozza, illetve a Nemzeti Kastély- és Várprogram: előbbiben 45, utóbbiban 34 műemlék kezelése, fejlesztése szerepel. A Népi Építészeti Program keretében népi (elsősorban) lakóházak állagmegóvása, felújítása, bemutatása zajlik, a Rómer Flóris Terv pedig a határon túli magyar építészet megóvását, bemutatását célozza.

A második szekció címe: *Gazdaság és örökség – követelmények és lehetőségek.* JACEK PURCHLA, az ICC (International Cultural Cent-

re – Nemzetközi Kulturális Központ) Európai Örökség Kutatóközpontjának vezetője előadásában a kulturális örökség gazdasági vonatkozásait ismertette. A fenntartható fejlesztés kulturális, szociális, környezeti és gazdasági aspektusát, illetve ezek együttes megjelenését, egymásra hatását mutatta be példákkal gazdagon illusztrálva. Fontos megállapítást tett: a kulturális örökség a társadalmi felemelés, a szociális összetartás, a brandépítés eszköze lehet. Azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy kézzelfogható piaci értéke nincs, így felmerül a kérdés: mennyit hajlandó fizetni a

közönség valamiért, amit „*nem fog elfogyasztani*”? Hangsúlyozta a szellemi örökség fontosságát, amely a közösség saját identitásának felfedezését segíti. Nagy probléma, hogy az érték felismerését nem mindig követi a megfelelő védelem és hasznosítás.

LŐRINCZ KATALIN előadása új megvilágításba helyezte a műemlékekkel való foglalkozást – turizmussal foglalkozó szakemberként a műemlékeket mint turistacélpontokat vizsgálta. Fontos a műemlék mint desztináció (turistacélpont) megfelelő megközelíthetősége, de az is, hogy a műemlék ne önmagában álljon, hanem egészüljön ki turisztikai szolgáltatással.

Sok világörökségi helyszín problémája, hogy nem kapcsolódik hozzá szállás, ezért a látogatók nem töltenek hosszabb időt a közelben, a helyszín csupán egynapos kirándulások célpontja lesz. A jelenlegi trendekről beszélve elmondta, hogy átalakulóban van a szabadidő eltöltésének módja, utazás helyett élményre vágnak az emberek, illetve a munka és szabadidő határa is elmosódik – elvárt például, hogy bárhol legyen internet-hozzáférés, hogy a nyaralásukat töltők is időnként rápillanthat-

felmutatni. Így lett a felújított házakban és udvarokban kosárfonó műhely, népviseletek bemutatóhelye vagy éppen rózsakert.

Másnap reggel *Az örökség szerepe a települések jövőképeben* című harmadik szekcióval folytatódott a konferencia. VARGA-ÖTVÖS BÉLA a településfejlesztés szempontjait vette sorra. Gerő László gondolataival hangsúlyozta a műemlék környezetének fontosságát: a 20. század második felének tapasztalata az volt, hogy épp a történeti városközpontok lettek el-

dóan jelen lévő – nem csak áthaladó – emberekkel: ezek a jó példák közös elemei. „*A falak ereje nem a kőben van, hanem a védők lelkében*” – idézte Gárdonyi Géza gondolatát az *Egri csillagokból*. A párhuzam az örökségvédelemmel egyértelmű.

MÁRTONFFY MIKLÓS, Budapest főépítésze a főváros következő évtizedeit meghatározó városfejlesztési koncepciókat ismertette: a Budapest 2020 a közép-, a Budapest 2030 a hosszútávú célokat határozza meg. Utóbbinak nagyon fontos eleme a városkarakter érték-alapú megőrzése-fejlesztése, illetve a Dunával együtt élő város. Betekintést adott a főváros magasházakkal, Duna-parttal, Városligettel, világítással, körüli portálokkal kapcsolatos koncepciójába, számos jó példát mutatott történeti épületek értő felújítására és kiegészítésére, illetve történeti szövetbe illeszkedő foghíjbeépítésre. Nagyon hasznosak a gyakorlati útmutatók is, például az Ablakfelújítási kalauz.

ELEŐD ÁKOS Balassagyarmat belváros-megújításának állomásain kalauzolta végig a nézőket: hogyan hatott a történeti múltú kisvárosra a főtér megújítása. A kiszélesedő, hosszabb útszakasz valódi főtérre avatása egy sor értő beavatkozás eredménye, amelyet pártpolitikai villongástól mentesen, a teljes önkormányzat támogatásával sikerült véghezvinni. A város fiataljainak patriotizmusa olyannyira megerősödött, hogy egy helybéli zenész még dalt is írt a városról, amelynek előadásához számos helyi zenész és zene tanár csatlakozott, így jött létre a szintén politikamentes videoklip.

A negyedik szekció (*Örökségvédelmi ösztönzők Európában*) INKEI PÉTER *A sokszínűség retrospektív értékelése* című előadásával kezdődött. Európa történelmében számos kitelepítés, elvándorlás történt, és sok problémát szül, hogy a műemlékek létrehozója és kezelője sokszor nem ugyanaz a népcsoport, így az évszázadok hagyatéka nem mindig talál értő fogadtatásra és nem kap megfelelő gondozást, megőrzést. Ez tette szükségessé a 2005-ös Faro Egyezményt, amely az örökségközösséget definiálja, és az építészeti és tudományos szempontok mellé beemeli a társadalmi igényt és felelősséget is. Ugyanígy fontos az is, hogy hogyan kezeljük az elnyomó rendszerek építészeti örökségét, és hogy ne pusztán

Grellan D. Rourke

szanak az emailjeikre. Mindezekkel szemben megfigyelhető a lassítás igénye (*slow movement*), illetve a közösségi tevékenység és az önkénteskedés iránti fogékonyság is. Meglévő turisztikai célpontok profiljának a megváltozására, kibővülésére is remek példákat láthatunk: például sokan vannak már, akik Tihanyba levendulát szedni mennek, a Hortobágyra pedig azért, hogy megcsodálhassák a – mesterséges fényektől védett – csillagos eget.

Az első nap utolsó előadója FÁY DÁNIEL volt, aki a Nógrád megyei Terény példáján keresztül a népi építészeti értékek közösségteremtő erejét mutatta be. A településen Leader-pályázaton keresztül 25 házat újítottak meg. Az „univerzális” megoldás helyett a lakók érdeklődési körére és életmódjára figyeltek – mindenhol azt keresték, hogy az adott ház lakói milyen egyedi hozzáadott értéket tudnak

hanyagoltak az új központokkal szemben. Mára szerencsére ez sok helyen megállt, és a helyi lakosságnak fontos lett, hogy milyen a történelmi értéket hordozó belváros megjelenése. Azt azonban nem tartja helyesnek, hogy a feladatok projekteké válnak, és gyakran túl szigorúan körülhatároltak. A projektek keretei nem teszik lehetővé, hogy a műemlék tágabb környezetével, a történeti környezetbe ágyazással is foglalkozzanak. A ma folyó negyedik ipari forradalomra – a mennyiséggel szemben – a minőség esélye, de kényszere is jellemző: egy-egy fejlesztés a mérhetetlen túlkínálatból csak a minőség által tűnhet ki. Az előadó számos példával támasztotta alá állítását, és kiemelte: a városi terek és utcák jövője abban áll, hogy a gépkocsik helyett az embereket engedjük közel. Sétálóutcák kisboltokkal, kézműves termékeket áruló üzletekkel és állan-

ideológiai alapon döntsünk például a diktatúrák építészetének megőrzése vagy elpusztítása mellett – ezt szolgálja az ATRIUM projekt (Architecture of Totalitarian Regimes in Europe's Urban Memory).

BALOGH TAMÁS az európai támogatási rendszert tekintette át. A kulturális örökséggel azért is fontos foglalkozni, mert szerzteágazó hatása van, különösen a turizmusra, illetve a városok, régiók arculatának kialakulására. Azonban mind a túlzott kihasználás, mind az alulfinanszírozottság veszélyeket rejt magában. Fontos kiemelni – amint azt több előadó is hangsúlyozta –, hogy a kulturális örökség a nemzet egészének közös szellemi értékeit hordozza, ezért megóvása közérdek, és nem lehet szubjektív döntésektől függővé tenni. A műemlékek jelentős hányada van magántulajdonban, ezeknek a tulajdonosoknak számos többletfeladattal kell számolniuk, mint például a műemlék jó karban tartása, bemutatása. Általában minden felújításhoz, módosításhoz többlet-tervdokumentáció szükséges egy egyszerű lakóházhoz képest, aminek ellensúlyozását számos, kimondottan műemlékek tulajdonosainak szóló pályázat és helyiadó-kedvezmény szolgálja.

Mondik Gábor, a Kreatív Európa Program magyarországi irodájának munkatársa a keretprogram támogatási rendszerét mutatta be. Az Európai Örökség cím, az Európa Kulturális Fővárosa, az Europa Nostra-díj mind az európaiságban rejlő sokszínűséget és közös vonásokat erősíti. Az Európai Örökség cím az európai eszmények, közös értékek, az európai történelem és integráció emlékeire fordítja a figyelmet. A címet eddig három magyarországi emlék viseli: a soproni Páneurópai Piknik Emlékpark, a Dohány utcai Zsinagóga és a Ze-neakadémia épülete.

Az utolsó, ötödik szekció (Európai együttműködés az örökségvédelemben) az örökségvédelem új útjait, jelenkori tendenciáit tárta elénk. GRELLAN D. ROURKE írországi példákön keresztül mutatta be a kulturális örökség sokszínűségét. Kiemelte: a történelmet nem szabad meg nem történné tenni a műemlék-helyreállításokkal. Korunk egyik nagy feladata az is, hogy a műemlékek között ne válogassunk egyéni vagy nemzetiségi szempontok alapján – tisztelni és óvni kell a más kultúrák által ránk hagyományozott örökséget is. Végül egy

nem mindennapi példát mutatott be a tömegkultúrának a turizmusra, és ezáltal az örökségi helyszínekre gyakorolt hatására: Skellig Michael szigete Írország délnyugati partjainak közelében fekszik, világörökségi helyszín. A turizmus mégis azután lendült fel, hogy a legutóbbi *Csillagok Háborúja* film egyes jeleneteit itt forgatták. Nem számítottak ekkora érdeklődésre, és ki kellett dolgozni a látogatás rendjét, hogy a rajongók megtekinthessék a forgatási helyszínt anélkül, hogy a természeti kincs sérülne.

NAGY GERGELY előadása továbbfűzte ennek az elmozdulásnak a történetét: a műemlékvédelemnek és a védett épületeknek, területeknek új követelményeknek kell megfelelniük a tudományos és művészeti feladatokon túl. A műemlékek köré szervezett programok, közösségi megmozdulások egy sor új szemponttal és igénnyel állnak elő. Megjegyezte: a Velencei Chartát építészek, de nem kimondottan műemlékvédő építészek állították össze.

SONKOLY GÁBOR történész a kulturális örökség időszakait (rezsimjeit) ismertette rámutatott: eleinte (körülbelül az 1960-as évekig) a nemzeti örökség volt a legfontosabb, majd az 1990-es évekig a világörökségi helyszínek felkutatása és számbavétele következett, napjainkban pedig holisztikus megközelítés figyelhető meg. Az Európai Uniónak számos olyan kezdeményezése létezik (mint az Európai Örökség Cím vagy az Europa Nostra díj), amelyek ezt támogatják. A „kulturális örökség” kifejezés széles körben elterjedt használata valószínűleg annak tulajdonítható, hogy ez kellően semleges fogalom ahhoz, hogy senkit se sértsen, így kifejezheti a nemzeteken átívelő egységet és közösséget. Jó példaként említette a mediterrán hegyvidéki kultúrtájak rekonstrukcióját célzó MEMOLA projektet, a jövőről szólva pedig megjegyezte: jó lenne, ha lelkesítő és pozitív európai identitás jönne létre, és a világháborús emlékhelyek mellett megjelenének a jó eseményeknek emléket állító helyszínek is.

Az első nap előadásait követően közösen meglátogattuk a Szépművészeti Múzeum Román Csarnokát, ahol CSER JUDIT művészettörténész mutatta be a felújított termet, és vezette be a hallgatóságot a körülöttünk lévő ikonográfiába. A vacsorát követően a Sebő-együttes koncertje zárta a napot. Ki tudja,

hogy a helyszín azonossága, a dalokat összekötő elbeszélő magyarázatok vagy a régi és kortárs magyar szövegek értelmező zenei feldolgozása és a műemlékek értő megőrzése közötti párhuzam okozta, de a műsor remekül illeszkedett az előadások sorába.

A második napot pódiumbeszélgetés zárta, amelyen Jacek Purchla, Grellan D. Rourke, Dévényi Tamás, Eleőd Ákos és Inkei Péter vett részt LETENYEI LÁSZLÓ kulturális antropológussal kiegészülve. A beszélgetést RÓZSA PÉTER vezette. A két napban megvitattott témák közül újra előkerült a turizmus, ezzel összefüggésben a teljes rekonstrukció kérdésköre, illetve több példát hoztak fel azzal kapcsolatban, hogy a felújított épületeket milyen tartalommal érdemes megtölteni, és az mennyire legyen korhű és hiteles, illetve szórakoztató (pl. Savaria karneválja). Újra szembekerültek a különböző nézőpontok: mit lehet, szabad, kell helyreállítani, meddig szabad elmennie a fan-táziának, vagy mennyire kell szigorúan számon kérni a hitelességet. Számos példát hoztak fel a beszélgető felek Visegrádtól Füzérig, Nyírbátortól Las Vegasig. A turizmus árnyoldalai is előkerültek, a belvárosi albérletek átváltozása a világszerte turistákat fogadó néhány napos szállásokká (Airbnb hatása), illetve a turizmus szélsőséges példái, mint Velence, amelynek 55 000 helybéli lakosa mellett évente több millió turistával kell számolnia.

Záró gondolatként Jacek Purchla megjegyezte: hosszú út eredménye, hogy egy történelmileg velünk szembenálló nép kulturális örökségét is felismerjük, eleinte mint „*az el-lenség*”, majd „*az idegen*” örökségeként, amely észrevétlenül „*a szomszéd*” örökségévé változik, míg végül „*közös örökség*” válik belőle. Jól tükrözi ez a kétnapos konferencia és találkozó szellemiségét, és összefoglalja az elhangzott gondolatokat.

Ware-Nagy Orsolya